

Hentchak :
ORGANE DU PARTI
REV. ARMÉNIEN
HENTCHAKISTE.

Հ Ն Չ Ա Կ

ADRESSE
M. BELLART,
85, Peckham Rye
LONDON, S.E.
Angleterre.

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՕՐԳԱՆ ՀՆՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ՊԼՇՏՕՆԵԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Չնայելով որ Իզմիրում (Օմիւռնիայում) վերջերս սպանւած զրամատէր Պալեօղեանին քսպանողը իւր ով լինելը և այդ սպանութեան բողոքովին մասնաւոր անհատական եղող շարժառիթը բացարձակ խոստովանել է, այնու ամենայնիւ եղան մի կարգ հայ և օտարազգի թերթեր, որոնք՝ ինչ ինչ աղբիւրներեց առնելով՝ այդ դէպքը վերագրեցին Հնչակեաններին:

Մենք սրանով հրապարակաւ յայտարարում ենք, թէ յիշեալ սպանութիւնը և նրա կատարող անձնաւորութիւնը ոչ մի կապ և ոչ մի առնչութիւն չունին Հնչակեան Արասկցութեան հետ:

Ի՞ՆՉ Է ԽՈՍՏԱՆՈՒՄ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆԸ

Հայկական շարժումների երդեալ թշնամիները՝ բարեկամութեան դիմակի տակ, կարեկցութեան կեղծ արտասուքը աչքներին՝ մի խուլ պայքար են սկսել ընդդէմ յեղափոխութեան և յեղափոխական «տաք զուխ» անհետատեանների: Մի կողմից՝ զգուշի ծամածռութիւններով իրանց կարեկցից ու բարեկամ ձեւացնելով հալածւած ամբոխին, միւս կողմից՝ նրա դէմ՝ բարեկամութիւնը կառավարութեան կողմից յարուցած հալածանքի և հետեւապէս այդ պատճառով իր կրած ծանր վնասների պատասխանատուութիւնը վերագրելով յեղափոխութեան՝ ձգնում են հաւատացնել պարզամիտ ամբոխին, թէ՛ տաճկահայ ժողովրդի խաղաղութիւնը չէր վրդովել, նրա «անդորր» ու «նախանձելի» վիճակը չէր վտանգել, այժմեան չափազանց խստութիւնները զոյութիւն չէին ունենալ, եթէ յեղափոխական շարժման պարագլուխները կասկածի չենթարկէին նրա դարաւոր հպատակութեան հաւատարմութիւնը դէպի սուլթանական զահր: Յեղափոխութեան ինքնակոչ

քննադատները բնութեան չեն առնում մանաւանդ 19-րդ դարու վերջին շրջանի հայոց կեանքում տեղի ունեցած դէպքերը, ուրիշ խօսքով, անտես է առնում բռնութեան, հալածանքի այն դրութիւնը, որ գոյութիւն ունէր հայկական յեղափոխութեան առաջ, որից ծագում առաւ յեղափոխութիւնը, և ոչ թէ յեղափոխութիւնը կամ բողոքը ծնունդ աւեց հալածանքին:

Միանգամայն անտես են առնում ընդհանուր կոտորածից շատ առաջ գոյութիւն ունեցող թրքական հալածանքները, կառավարական ծանր և կրկնակի տուրքեր, կաղմակերպւած աւազակային արշաւանքներ՝ կառավարութեան բացարձակ թողաւութեամբ և գաղտնի աջակցութեամբ, բռնի խլամացումն, սպանութիւններ, արհեստական սովեր և այլն.... որոնք նախագծւած՝ յայտնի նպատակով ամենայն խստութեամբ դործադրւում էին, հային իր բնիկ երկրի մէջ անաղմուկ խեղդելու կամ նրան վերջին ծայր թշուառութեան հասցնելով՝ ստիպել ինքնաբերաբար զրկել հայրենի ժառանգութիւնից, ձեռք առնել կորստաբեր պանդխտութեան ցուպը և կամ իսլամութեան մէջ որոնել իր շարտանջ ու հալածական կեանքի ապահովութիւնը:

Հեռաւոր ու խուլ դաւառներն հայ ազգաբնակիցութիւնը, այն հայ զիւղացիները, որոնք ամուր դրկած հայրենի տան սխնեւ, մնում էին պապենական հողի վերայ՝ իրանց զոյութեան համար պայքարելու, կառավարութեան կողմից արտօնեալ բըրդական վայրագութեանց չզիմանալով՝ ճարահատ փախչում էին իրանց պարէնը որոնելու հայրենիքից դուրս՝ օտար երկրի վերայ, մինչդեռ պարպւած զիւղերն ու անպաշտպան ժողովրդի հողերը գրաւում և բնակեցնւում էին նորեկ գաղթական խլամներով:

Հայաստանը անսովոր արագութեամբ դատարկւում, ամայնում էր: Թուրք կառավարութեան քաղաքականութիւնը ընդգծւած էր. պարպել Հայաստանը, հալածել, ցրել հայ ազգաբնակիցութիւնը, նւազեցնել նրանց թիւը ինչ միջոցներով լինէր, և նրանց տեղը փոխարինել այլազան իսլամ ցեղերով. ահա այն միակ միջոցը, որով ինքն իրան կը լուծւէր Հայկական Հարցը և մի անգամ ընդ միշտ թրքական պետութիւնը կազատ-

ւէր քրիստոնէայ պետութիւններն իրամական ներքին զործերին միջամուխ լինելու սպառնալիքներէն:

Իրերի այս վիճակի մէջ ի՞նչ էր մնում անել Հային, այն Հային, որ ուսում-թրքական պատերազմից յետոյ՝ անընդհատ, մինը միւսին յաջորդող դէպքերը կայծակի նման շանթահարելով՝ եկան անցան եր վրայից, հէնց այն ժամանակ, երբ Աւրուստան հանդիսաւորապէս իր երաշխաւորութեան տակ՝ յանձն էր առել բարեկարգութիւն մտցնել Բ. Գրան ձեռքով հայի կեանքն ու ինչքը ապահովելու քրդական վայրագութիւններից ու յափշտակութիւններից, մինչդեռ նոյն Բ. Գրան ձեռքով զինեցին քրդերը կատարելագործւած զէնքերով՝ հային ջարդելու համար, ընդհակառակը հայի ձեռքից խեցին զրպանի դանակն անգամ:

Ի՞նչ էր մնում անել Հային, երբ հանդիսաւորապէս հրատարակւած հողդի հիւմայիները ինպատ քաղաքական հաւասարութեան, մնացել են և կը մնան անգործագրելի, քանի դեռ գոյութիւն կունենայ և պիտի ունենայ զլիաւոր արդելքը՝ քաղաքական և ընկերական անհաւասարութիւնն ու խտրողութիւնը՝ թրքահայատակ քրիստոնէաների և մահմետականների մէջ:

Թուրքը, այդ վաղեմի անկուշտ վամպիրը, կոյր չէ, նա տեսնում է, թէ ընդհանուր բարեկարգութեան մէջ կորցնողը ինքն է, շնորհիւ հայ ժողովրդի ժառանգական մտաւոր կարողութեան և զարգացման գերակշռութեան, ուստի այդ վտանգաւոր տարրը բնաջինջ անելու համար՝ ծրագրել է ոչնչացումի քաղաքականութիւնը, որի յանդուգն զործադրողը՝ նոյն ինքն Մուլթան շամիան է, և հէնց որի չափազանց ճնշումների պատճառով պայթեց յեղափոխութիւնը:

Իրերի այս ակնյայտի դրութեան մէջ հային մնում էր, կամ լուեյեայն մատնել կորստի, զազարել ինքնուրոյն ազգ լինելու գոյութիւնից, և կամ ընտրել թուրքի հայաճանքներին զիմադրելու վտանգաւոր, բայց յուսատու ուղին: Աւ իրերի այս վիճակում յեղափոխութիւնը ծնեց արտակարգ ճնշումներից, մկուեց հրով, զարգացաւ սրով, տարածւեց հայաճանք ներքով և գոյութիւն աւեց չնչ. չորս Վուսակցութեան:

Աւ այժմ հարց է ծագում. ի՞նչ ապագայ կունենայ այդ դեռևս նոր արբունքի հասնող պատանին, եթէ յեղափոխութեան հրաժեշտ տայ. և ի՞նչ է խոստանում նա իր ապագայ սերնդին, եթէ իր սկսած պայքարը շարունակէ:

Այս հարցերի պատասխանը որքան դժւար ու կնձռոտ, նոյնքան դիւրին և պարզ է:

Այն օրը, որ հայկական կեանքում յեղափոխութիւնը դադարեց, այն օրը կը մարի հայութեան մէջ յոյսը

իր ապագայի համար և գա կունենայ իր աղետալի հետևանքները. յուսահատութիւնը երկրի մի ծայրից մինչև միւսը կը ծաւալի. Լքւած հայը մի կողմից անարգել կը դիմէ կրօնափոխութեան՝ բուն երկրում, խտր չընելով նրանց տեսակի մէջ. միւս կողմից՝ զաղթականութեան կորստաբեր հոսանքը կըսկսի. այս բնական երևոյթը, որ յեղափոխութեան չըզոյութիւնից ինքնաբերաբար առաջ կը գայ և հայութիւնը այդ ընթացքով դանդաղօրէն կը դիմէ դէպի կորուստ. ոչ մի կերպով, ոչ ներքին և ոչ արտաքին միջոցներով կարելի չի լինիլ յուսահատօրէն դէպի կորուստ դիմող ընթացքի առաջն առնել. եսկ զաղթական հայը մի անգամ եր կապերը խզելով հայրենիքից, նա այլևս կորած է հայութեան համար:

Շայր, որքան և ընդունակ Արևմտեան քաղաքակրթութեան միջնորդը լինելու, բայց քանի որ կրաւորական դերքն մէջ է դանուում, իր բոյր ճարպիկութեամբ հանդերձ՝ անկարող է զիմադրել բազաքակրթութեան կանոց հոսանքին, և վաղ թէ ուշ կուլ կը դնայ նրա մէջ:

Անցեալը մեր աչքին, որպէս հայելու մէջ՝ ցոյց է տալիս անողոր իրականութիւնը. պատմութեան ներկայացրած մերկ փաստերը չի կարելի ծածկել. և վերջապէս 19-րդ դարու Տաճկահայաստանի հայութեան թիւը փոխանակ բարձրանալու, աշնան ջերմաչափի սնդիկի նման իջել, իր կէսին է հասել, հակառակ նրա առողջ և ամող յատկութեան:

Բայց ի՞նչ է խոստանում յեղափոխութիւնը. շատ բան, և աւելին քան սպասում է. միայն մի քաղաքական փոփոխութիւն է հարկաւոր՝ արագաբար ամայութեան վերածւող Տաճկահայաստանը փոխելու բարգաւաճ և յառաջդիմական բնակավայրի, սակայն քաղաքական փոփոխութիւնը հրաշքով տեղի չի ունենալ, չի ունենալ նաև խաղաղ պրօպագանդայով, գա բարբարոս Թուրքիայի համար չէ, այդ տենչալի քաղաքական փոփոխութիւնը կարելի է ձեռք բերել միայն յեղափոխութեամբ, բայց դրա համար հարկաւոր է յամառ, տոկուն, յարատև և յանդուգն յեղափոխական շարժում, յարմար ժամանակին՝ տակն ու վրայ անելու, յեղաշրջելու թրքական հնացած բէժիմը, դէն շարտելու ծանրացած դարաւոր լուծը և նրա տեղ փոխարինելու նոր և ժողովրդի բարեկեցութեան համապատասխանող կարգերով:

Ինտրենք երկուսից մինը. կամ խաղաղութեան խաբուսիկ, բայց կորստաբեր, կամ յեղափոխութեան դժնդակ, բայց փառաւոր ապագայ խոստացող ուղին:

Աւ մենք ընտրել ենք վերջինը. յեղափոխութիւնը հայկական կեանքի փարոսն է, նա չպէտք է մարի:

ԱՒՕ

(ԱՒԵՏԻՍ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ)

† 1899 թ. 14 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ †

Աւօն ծնունել է 1859 թուականին, Մշոյ Ալիգլբուն (Արագլիբուն) գիւղում: Կա հարուստ ընտանիքի զաւակ էր: Կրանց տունը յայտնի է հասարակութեան Ռէս Գասպօ անունով: Ռէս Գասպօն Աւօի հայրն է պարթևահասակ, լայն թիկունքով ու աւողջ կազմըւածքով մի մարդ, որից ակնածում են ամբողջ գիւղացիք իւր հարստութեան ու ունեցած գիրքի պատճառով: Ռէս Գասպօն, միևնոյն ժամանակ լինելով քաջ և բարեխիղճ մարդ, սիրելի էր դարձել թէ գիւղացոց և թէ իրան ճանաչող հասարակութեան: Ինչպէս սովորէ Տաճկաստանում՝ Աւօի հօր տունն էլ միշտ բացէ եղել օտարականների և աղքատների առաջ: Ռէս Գասպօն ունեցել է երեք արու զաւակ, միջնակը Աւօն էր: Աւօն պահուումէ 20 տարեկան հասակում և ունենում է միայն մի արու զաւակ: Պատկուելուց յետոյ 3-4 տարի մնում է հայրենիքում, իւր ծնողաց և սիրելի ամուսնու սէրը այնքան կարճ ժամանակի մէջ հազիւ կարողանում է վայելել:

1883 անում է պանդխտութեան ծանր գաւազանը և դիմում է դէպի Կ. Պօլիս՝ հետևելով Մշոյ դաշտի հայ կտրիճների հոսանքին, որոնք գունդագունդ գնում էին Սուլթանի մայրաքաղաքը՝ հարկ ու սուրբի համար մի բանի ղուրուշ վաստկելու... Շատ ծանր էր նրա համար թողնել տուն, տեղ, իւր ծնողներին անմխիթար վիճակի մէջ, սակայն այդպէս էր տաճկահայի վիճակը: Թէ հարուստ, թէ աղքատ պէտք է գնար պանդխտութեան, արեան քրտինքով փող աշխատելու հարկահանների, վաշխառուների և աւազակ բողբոխ անվերջ պահանջներին գոհացում տալու համար: Այդպէս էր և Աւօի վիճակը: Կա՛ Կ. Պօլիս մտնելով՝ ենթարկւում է ամե-

նաճանր աշխատանքի ամբողջ երեք և կէս տարի: Այնուհետև վերագառնում է հայրենիք, իւր ծնողաց և ազգականների կրկնակի թախանձանաց շնորհիւ, որոնց սերտը այրւում էր իրանց սիրելի որդու կարօտով: Աւօն այս անգամ մնում է հայրենիքում միայն մի տարի և կրկին գառնում է Կ. Պօլիս, վերջին հրաժեշտը տալով իւր հայրենի օձախին, Տարնոյ բարձր բարձր և թաւոտ լեռներին, ձորերին ու գեղեցիկ դաշտերին. իւր վերջին բաժանման համբոյրն է տալիս կնոջ ու փոքրիկ զաւակին, սրտի ցաւով, դառն արտասուքով բաժանւում Տարօնից, այլևս չտեսնելու պայմանով: Աւօն երկար ու ձիգ տարիներ Կ. Պօլիսում չարաչար աշխատելով հանդերձ, ծանօթանում է մի կարգ գործող Հնչակեանների հետ, մտնում է Հնչակեան Կուսակցութեան կարմիր դրօշի տակ, որին հաւատարիմ մնաց մինչև կեանքի վերջին կաթիլը: 1890 թուականի Գումգալիուի նշանաւոր ցոյցը հզօր ազդեցութիւն է ունենում Աւօի կրակ ու բոց բնաւորութեան վրայ: Այդ օրից աւելի ևս համոզուած Հնչակեան է դառնում: Մի բանի տարիներ անցնում են այդ թուականից: Ինչպէս և շատ Հնչակեաններ՝ Աւօն էլ ենթարկւում է թիւրք կառավարութեան կասկածներին, ուստի և ստիպուած է լինում առժամանակ հեռանալ Պօլսից՝ և դնում է Յունաստան՝ Աթէնք: Մնալով մի բանի ժամանակ Աթէնքում՝ օգտակար ծառայութիւններ է կատարում Կենտրոնին (երկու տէրօրական դորձ է կատարում) իւր մի բանի հայրենակիցների հետ ապրելով կողիտ աշխատանքով:

1893 թուի վերջերում Աւօն նորից վերագառնում է Պօլիս, որտեղից մի բանի ընկերներով անցնում է դէպի Կիլիկիա, բայց Մերսինում ձերբակալւում և շղթայակալ ուղարկւում է Պօլիս: Կաւի վրայ՝ շղթաներով բեռնաւորուած, երբ անցնում է մի թիւրքի մօտից՝ անգիտակցաբար ոտքը կպչում է նրան: Արջիկն՝ զայրացած՝ հայհոյանքներ է թափում մեր հէգ կալանաւորի գլխին: Տարօնի զաւակը շղթան բարձրացնում է և խփում թիւրքի գլուխը ջարդում: Այսպիսով՝ բռնութեան շղթաների տակ ևս՝ ցոյց տուեց իւր հոգոյ անվեհերութիւնը՝ յանդուգն թիւրքին չարաչար պատժելով: Պօլիսում միմիայն 20 օր է բանտում մնում, այնուհետև ազատւում է՝ մօտը կասկածելի թղթեր և փաստեր չգտնուելուն պատճառով: Ազատուելուց յետոյ գնում է Տէտէ Աղաջ, ապա Յունաստան ու Բուլղարիա:

1895 թ. Աւօն Բուլղարիայից անցնում է Կովկաս, ուր գործում է տեղական Մանսաճիւղերից մէկում: 1896 թ. նա ալ ազգրից վիրաւորւում է Արսաի Կարեկեանի արով այն կռիւներից մէկում, որ մղւում էր մի կողմից Կովկասի Հնչակեանների, իսկ միւս կողմից Արսաի Կարեկեանի, Սօսի Գուգարեանի ու նրանց արբանեակներին միջև, վերջիններիս թ.: ու կատարած աններելի զեղծումների պատճառաւ, որը ընդհանուր զայրոյթ էր առաջ բերել տեղական Հնչակեանների մէջ ու խիստ դատապարտւում էր նրանց կողմից:

Այդ կռուից յետոյ, Աւօն՝ կասկածի ենթարկուելով կառավարութեան կողմից՝ գեւ իւր վէրքը չբժշկած՝ մեկնում է Բագու: Այդ թուականին Կովկասի ընկերները պատրաստւում էին պարսկական զօնով երկիր անցնել: Աւօի փափագն էլ հէնց այդ էր: 1896-ին մի խուբ

երիտասարդներով Բագուից գնում է Թաւրիզ, և մասնակցում այնտեղի Հնչակեան Մասնաճիւղի գործերին: Ապա անցնում է Սալմաստ: Մօտաւորապէս 50 բաջ տղերքից բաղկացած մի Հնչակեան խմբի միջից Աւօին ընտրում են դրօշակակիր զինուորիւր բաջութեան և հաւատարմութեան համար. դժբաղդաբար այդ խումբը սահմանափակից յետ է դառնում իրանց առաջնորդի պատճառով: Սակայն Աւօն իւր անզուսպ բնաւորութեամբ հանդիստ չէ առնում և չէ յուսահատուում: 1897 թ. յուլիսի 15 ին 48 ընկերներով իրբև խմբապետ անցնում է Աւան՝ իւր հետ ունենալով Աասպուրականի Հնչակեան կուսակցութեան ներկայացուցիչ Փ... ին՝ օգնութեան հասնելու հերոս Մարտիկին: Սալմաստից 2 օր հեռավորութեան վրայ՝ Ցէր-Յոսկան օրդի վանքի մօտ գտնուող Գործողութ գիւղում՝ խումբը ենթարկուում է բռնի յարձակման: Բերդերը ամբողջ օրը կատաղի կուլ ևն մղում խմբի դէմ՝ սակայն մեծ կորուստներով յետ են մղում: Աւերջապէս բրդերը՝ խոտ գիղելով խմբի բունած տան շուրջը՝ կրակի են մատնում, որից յետոյ խումբը, Աւօի հրամանով Ծական գնտակ արձակելով՝ յանկարծակի դուրս է խուժում և՛ սարսափահար անելով բրդերին՝ հերոսաբար ճեղքում է թշնամու շղթան ու հեռանում՝ առանց մի զոհ տալու: Խմբի մի մասը՝ հասնելով Աւան՝ մի բանի ժամանակից յետոյ ձերբակալուում է մատնութեամբ՝ գիւղերը քնած ժամանակ, իսկ միւս մասը՝ Արաբայ սարում բաջ-բաջ կուռելով՝ սպանուում է: Աւօն Աւանում բոլորովին մենակ է մնում. այդ դրութեան մէջ նա հաւաքում է բոլոր ղէները. և յանձնում է տեղական Մասնաճիւղին. իսկ ինքը այլևս անկարող է լինում մնալ Աւանում, կառավարութեան խիստ հետապնդումների պատճառով: Կարգադրելով տեղական Հնչ. Մասնաճիւղի գործերը, ձմեռուայ սաստիկ ցրտերին, ճանապարհ է ընկնում դէպի Սալմաստ՝ հետն առնելով մի առաջնորդ միայն:

Սալմաստում՝ ուրախութեամբ տանում է զրկանքներ, անանջանքներ ու հալածանքներ, առանց ընկերի, առանց ո և է տեղից յոյս կամ օգնութիւն ունենալու. և նա այդ բոլորի առաջ միշտ պաշտպան էր անտէր հայ գիւղացուն, նրա կալին ու կուտին ընդդէմ աւազակ բրդերի: Աւօի սարսափը մեծ էր հարեան բուրդ ու թուրք աղբաբնակութեան մէջ. նրան Առիւծ էին անուանում ամենքը. նրա գնտակը զուր չէր անցնում: Հեղ էր և համեստ իւրայինների ներկայութեանը, իսկ կատաղի և վրէժինդիւր իւր թշնամու և գիւղացուն հարստահարողի հանդէպ: Մեծ կրթութեան տէր չլինելով հանդերձ՝ անյողողդ կամքի և վերջին ծայր հաստատամտութեան տէր յեղափոխական էր: Նեղ կուսակցական չէր բնաւ, և այդ բացայայտ է նրանով, որ շատ անգամ Սալմաստում Գաշնակցական զինուորներին նա օգնել է նիւթապէս՝ առանց խըրութեան: Երբ 1898 ին Զարգամ-իւլ-Միւլքը 9 գաշնակցականներին գլխատեց Մահլամ գիւղի մօտ, Աւօն միայն սպանոյների վրէժը լուծեց Մահլամ գիւղացի մասնիչ Զաքէից, գիւղերանց մտնելով տունը և սրի անցկացնելով Զաքէին ու իւր ողջ ընտանիքը:

Աւօն միշտ հաւատարիմ մնաց դէպի իւր պաշտած դրօշակը և Ս. Գործը: Նա տոկուն և անվեհեր էր ցրտի,

փոթորիկն դժուարութիւնների առաջ, բաջ և յանդուդն կուրներն մէջ:

Սալմաստում Աւօի վայելած անկեղծ յարգանքը ստորհոգի թափութիւնների սև նախանձր գրգռեց... Աւերջապէս 1899 թ. սեպտ. 14, երեկոյեան ժամանակ իւր ընկեր Մ. Ե հետ իւր բնակավայր Փայաջուկ գիւղից զինուած Սաւրա գայիս՝ Գիլիմանի մօտ դարանակալ բաղմաթիւ զինուածներով հրացանի գնտակներ են ուղղում դէպի Աւօն: Ժամանակը մութ և դաւաճանները պահուած դարանոււմ, ոչինչ չէր կարելի անել: Արտաւոր Մ. կարողանում է յետ դառնալ Փայաջուկ իւր ընկեր Աւօին բերել տալու դիւղ: Այդ գիւղեր Աւօի դիւղը մնում է դուրսը: Գաւաճանները վերցնում են միայն հերոսի հրացանը: Հետևեալ օրը կառավարութիւնը սպանուած Աւօի դիւղը բերում է թաղելէ տալիս Փայաջուկ գիւղի գերեզմանատան մէջ: Գերեզմանի վրայ գրուած է «Գաւաճանութեան զոհ գնաց՝ միշտ հաւատարիմ մնալով՝ Հայրենիքի աղատութեան Սուրբ Գործին: Ով անցորդ, օրհնիր հայրքաջի յիշատակը և հետևիր նրան»:

Այսպէս՝ փոխանակ թշնամու դէմ կուռելիս երան վայել հերոսական մահով մեռնելու՝ սևահոգի եկեղեցիների դաւադրութեան զոհ գնաց սարերի առիւծը, որ երկար տարիննր անփոփոխ հաւատքով գործեց և հաւատարիմ մնաց գաղափարի սրբութեանիւր՝ սիրած ու պաշտած բաղմաշարքար հայ ժողովրդի աղատութեան գործին:

Մեռու այդ ազնիւ հերոսը, հանդիստ իւր ոսկորներին, բայց նրա խտակ, անխորդախ գործերն ու կեանքը դեռ երկար կ'ոգևորեն իւր ընկերներին:

ՏՐՏՈՒՆՋՆԵՐ

Երբ ես տեսնում եմ մեր կրթուած դասի Գժոխքի արժան լպիրշ տարբերներ, Ոտքի տակ տուած խիղճ, Ճշմարտութիւն, Եւ լարած ստոր դաւերի ցանցեր՝ «Թշուառ աշխարհի պժգալի որդիքո՛ւ, Անցնում է մտքիցս հաղարապատիկ:

Երբ ես տեսնում եմ մեր հայ մամուլի Ներկայ տխրագին խայտառակ արարք, ԱԼՏ գործիչների թշուառ յաջորդներ՝ Իբրև սինլքոր տղայ ստամբակ, Փողոց են դարձրել մտքի սուրբ տաճար՝ Լցում եմ խկոյն բարկութեամբ արդար:

Երբ ես տեսնում եմ հայ իդէալիստին Հազար հազարի յոյսով յլլիացած՝ Մոռանում իդէալ, աղբ ու Հայրենիք, Եւ իբրև դուռը փաշայ սիպապանձ՝ «Արբ, կեր մարմին իմ, հանգիստ է ասում, — Խորին գարշանքով թքնել եմ՝ ուղում:

Երբ ես տեսնում եմ, որ մատաղ սերունդ Փոսեր է փորում իւր ընկերներին, Եւ ըստօրաբար լ մի անձ զերդ սողուն Թոյն պատրաստելիս իւր պաշտօնակցին՝ «Խայտառակ սերունդ, ըստոր արարած» ժայթքում են սրտիցս զայրոյթով լցուած:

Ո՛հ, թոյն է մեր կեանք, մարդիկ՝ գարշելի,
 Հեռու այստեղից մի օտար աշխարհ,
 Հեռու ուր չկայ հետքը հայ անուան,
 Գնա, հեռացիր, անձ բազմաչարչար:»
 Այսպիսի մտքեր, մտքեր յանցաւոր
 Ծնւում են իմ մէջ անթիւ, բիւրուոր:

Այո՛, հեռանալ... բայց... ո՛չ, ո՛չ, երբէք,
 Հեռու մէջանից մտքեր սոսկալի,
 Թո՛ղ այստեղ կրթուած մեր անարգ բուրժուան
 Սրէ սլաքներ իւր սարսափելի՝
 Այնտեղ կայ մաքուր մի հէգ ժողովուրդ,
 Նա չէ ստացել իւր ըզձին յազուրդ:

Այնտեղ հայրենիք թշուառ և լքեալ,
 Ազատ այս շնչին անարգ մարդկանցից,
 Այնտեղ սուրբ երկրի խնկաբոյր դաշտեր
 Արեան ծով դարձած թշնամու սրից:
 Այնտեղ պիտ սլանան մեր մտքերն եռուն,
 Մեր երանաւէտ երազներ փայլուն:

Այնտեղ... մինչ ծագէ պայծառ արեգակ
 Մեր մշուշապատ հէգ երկրի վերև,
 Եւ արիւնարբու թշնամու շրթան
 Ջախջախուած նետուի առ միշտ յարատև.
 Ո՛հ, այն ժամանակ, աղգ բազմահալած,
 Քո իրաւունքներ ողջ՝ բռնաբարուած

Վերստին ձեռքիդ, նոր կեանք ըզգեցած,
 Վերածննդութեան սրբազան բոյրով
 Թող լցուի թշուառ քո թափուր խորան,
 Եւ հոգերդ մայլ խորին հրճուանքով
 Թնդան սրտերը բոլոր հայերի—
 Ազատ որդիք ենք՝ ազատ աշխարհի:

20. յունիս. Ս. ՏԱՀԻՒՆԱՆ

ԴԵՊԻ ԳՈՒՐ ԵՒ ՍՈՒՐ

ՆԱԲԱԿ ԿՈՎԿԱՍԻՑ

14 Օգոստ. 1902

«Ի՞նչ անենք...»:— Այս կարճ հարցն է այժմ բե-
 րանից բերան թռչում ընդհանրապէս Կովկասի և մաս-
 նաւորապէս Ռուսաստանի բոլոր այն մասերում, ուր ա-
 պաստան գտան 1894-1896 թւականների հայկական
 սոսկալի կոտորածների կենդանի զոհերը:

«Խաղաղասէր» երկգլուխ Արժևի որբան անակնկալ,
 նոյնքան և սովորական անխիղճ հրամանների հլու գոր-
 ծադրողները իրանց միահեծան պետից անգամ աւելի
 հուժկու ձայնով օրեր առաջ արտասանեցին մի բանի՝
 ըստ երևոյթին՝ անմեղ նախադասութիւններ, որոնցով
 կայծակնահար արին «հիւրընկալուած» մի թշուառ հայ-
 կական բազմութիւն, որ հէնց նոր էր ազատուում փրշ-
 րանքներ մուրալու ստորացնող գրութիւնից և իր ու իր
 նմանների գոյութիւնը շարունակում պահպանել արիւն
 քրտինքով ձեռք բերուող կոպէկներով:

Տասնօրեայ ամենակարճ մի ժամանակամիջոցում կամ
 պէտք է հեռանայ տաճկահայ գաղթականութիւնը ու-

սական սահմաններից կամ պէտք է դառնայ կայսեր
 «տարուկ», իսկ հակառակ դէպքում, երբ նա անկարող
 կը լինի այդ առաջընթաց կատարել, պետութիւնը ինքն
 անպայման կերպով կը ճանաչէ նրան կամ նրա մնացած
 մասը մեղացանիքների դասակարգ, որի բնակութեան
 տեղերի մասին առանձին առանձին կարգադրութիւն կանխի:
 Ահա այդ հրամանի բովանդակութիւնը:

Եւ զարմանալի չէ, որ, այսպիսի մի հրամանի սարսու-
 փի տակ աշխարհի խորթ զաւակը— տաճկահայ գաղ-
 թականութիւնը, ուշակորոյս դուրս է թափուում փարթամ
 Կովկասի և այլ տեղերի բաղաքների ու գիւղերի խոնաւ
 գետնափորներից, որոնք իրանց մթութեան մէջ ծածկոււմ
 էին նրա թշուառութիւնը, ցնցոտիներով ծածկուած վը-
 տիտ մարմինը: Այո, դուրս է թափուում նա գարշահատ
 խորշերից և պատահած հէնց առաջին հայից
 հարցնումէ՝ «Ի՞նչ անենք... ո՛ր գնանք... երկիր... թոյլ
 կը տան ներս մտնել մեր օճախը... Պարսկաստան գնալ...
 հպատակութիւն ընդունենք...» և այլ այսպիսի կցկատուր
 հարցեր, որոնք իրանց արտասանութեան եղանակով ա-
 մենաբար սրտերի մէջ անգամ կարեկցութիւն են զար-
 թեցնում... սակայն միայն կարեկցութիւն:

Հազար յիշողութիւններով ամբողջ էութեան հետ
 ամենասերտ կերպով կապուած հայրենիքը մի բոլոր ան-
 դամ՝ դուրս չգալով հայ գաղթականի մտքից, ուու-
 սական հողի վրայ ակամայ տանում էր ամեն տեսակ
 զրկանքներ, լի այն հաւատքով, թէ վերջ ի վերջոյ ինքը
 պէտք է միջոց ունենայ պատրաստ ուժերով վերա-
 դառնալու հորազատների դեռ թարմ արիւնով ներկուած
 երկիրը...: Նրա ամենամեծ մասը բարեբարութիւն խնդրելու
 անտանելի գրութիւնից աղատելով, հազիւ հազ կա-
 րողացաւ սեփական աշխատանքներով մի կերպ հայ-
 թայթել իր օրական պարէնը. մի մասը փոքրիկ դրա-
 մագլուխներով սեփական գործերի ձեռնամուխ եղաւ,
 իսկ երրորդ մասն էլ, կրկին այդպիսի անտեսական պայ-
 մաններում, ամուսնական կապերով տեղական հայ տարրի
 հետ բարեկամութիւն հաստատեց, մի խօսքով՝ նրա
 համար ուսական հողի վրայ ստեղծեցաւ մի այնպիսի
 նոր գրութիւն, որը հայրենիքի մէջ ապրող իւր հարա-
 զատների գրութեան հետ համեմատած, աւելի ձեռնտու
 էր— գոնէ ժամանակաւորապէս, և իհարկէ միմիայն տըն-
 տեսական կամ ստամոքսային և ֆիզիքական տեսակէտից:
 Հայրենիքում նրան մորթում էին, շրթաններով կապ-
 կապած՝ բանտերում տանջում, հայրենիքում նա սոված
 էր՝ ենթակայ հիւանդութիւնների, տառապանքների,
 իսկ այստեղ՝ ոչ, որովհետեւ հնարաւորութիւն ունէր
 գոնէ շնչելու, ուտելու և աւողջանալու: Եւ նա առ
 այժմ գրանով էլ գոհէր, որ կարողանում էր գոնէ
 մի կերպ շարունակել իւր շարքալ կեանքը: Սակայն
 վիճակի այսպիսի յանկարծական կերպարանափոխութեան
 մէջ կախուում է գաղթականի գլխին դամոկլեան յայտնի
 սուրբ, և այդ մի այնպիսի կառավարութեան ձեռքով,
 որ ցինիկ ժպիտները շրթունքների վրայ՝ ազգերի խա-
 զաղութեան հրաւէրը կարգալու յաւանութիւնն ունե-
 ցաւ դրսում՝ երեւի այդպիսով կամենալով վարագուրել այն

ներքին տանջանքներն ու հեծեծանքները, որոնք լսելի են լինում իւր հպատակ զանազան ցեղերի և հարազատ ժողովրդի կողմից:

Հայկական հնարագիտութեան շնորհիւ իւր սուր ճանկերը ինչպէս մի քանի այլ տեղերի, նոյնպէս էլ կովկասեան վիթխարի լեռնամէջքը խորղ ապերախտ Արծիւը մի աւելորդ անգամ էլ եկաւ իւր անխիղճ կարգադրութիւնն ապացուցանելու, թէ իւր խօսքերի և գործերի մէջ բացի ո՛չ մի կապակցութիւն չ'որոնելուց՝ պէտք է նրանց միշտ հակառակ իմաստով հասկանալ:» Քաղաքականութեան մէջ զգացմունքը դեր չէ կատարում:» հանտոյական այս վարդապետութիւնն ա լեռնից լաւ հասկացաւ և միշտ էլ գործադրում է նրա արժանաւոր դաշնակից Ռուսաստանը:

Հեռանալ իւր սահմաններից տասն օրուայ ընթացքում կամ ընդունել հպատակութիւն.—ասելը շատ դիւրին է հզօրի կողմից, բայց հնարաւոր է արդեօք կատարելը:

Իւ հայ գաղթականը ճնշման տակ իրաւ յաջորդող մի քանի շուտափոյթ վճիռներ կայացրեց, սակայն և՛ ոչ մէկը չամօքեց իւր եղկելի վիճակը:

Անցնել հարեան երկիր Պարսկաստանը և այնտեղ մի առժամանակ ծւարել՝ թէև այնքան էլ ցանկալի չէ, բայց և այնպէս արծարծեցաւ գաղթականութեան մէջ այս միտքը և անորոշ էլ մնաց, որովհետև 1) հարց է, թէ երկրի աէրը կընդունի իրան, քանի որ նրա տրամադրութիւնն իմանալու քայլեր չեն արւել 2) նոյնպէս հարց է, թէ աղքատ երկիրը կարո՞ղ է նրան ապրելու միջոց տալ, թէ ո՛չ. և 3) կառավարութիւնն ի՞նչ պայմանների մէջ կընդունէ նրան՝ իւր երկիրը մանկելուց յետոյ:

Ռուսահպատակութիւն ընդունել գրաւիչ է երևում, որովհետև ժամանակաւորապէս ապահովում է հայ գաղթականի կեանքը: Սակայն նա ենթարկւում է ռուսական այն նենգաւոր քաղաքականութեան, որով Հայաստանը հայ տարրից դատաւարելով՝ Հայկական խնդիրը մեռցնելու ոչ մի ջանք չէ խնայում, որպէսզի այդպիսով միանգամայն ապահովէ Հայաստանին տիրապետելու ծրարաբիրը: Արդէն անցեալում 300000 հայերի սոսկալի ջարդը թելադրեց, այժմ էլ գաղթականութիւնը լայնածաւալ Ռուսաստանի խորքերը ուղարկելու կարգադրութեամբ, ուզում է ժամանակի ընթացքում այլասեռելով, ձուլելով՝ թէ անհատապէս ոչնչացնել նրան և թէ մեռցնել Տաճկահայկական Գատի համար:

Բացի դրանից, հայ գաղթականը, օտարահպատակ դառնալով՝ մի կողմից կորցնում է թիւրքիայում իւր ստացւածքների և կալւածների իրաւունքները, մայրենի հողը, որ այնքան թանկ և նւիրական է եղել իւր համար և որին այնքան զոհեր է տւել. միւս կողմից զրկւում է իւր երկրում թողած հարազատների, ազգականների հետ միւս անգամ ապրելու յոյսից և արտօնութիւնից, քանի որ արդէն երկու տարբեր պետութիւնների հպատակներ են՝ որոշ օրէնքների ենթարկւած: Իսկ ռուս կառավարութեան պաշտօնեաների խոստումը իբրև թէ նրա հարազատներին և արիւնակիցներին էլ բերել

կրտան Ռուսաստան, բացի խիստ դժւար լինելուց, նաև վնասակար ու միանգամայն ցանկալի չէ վերև յիշատակած յայտնի պատճառով: Այսպէս, հայ տանջւած գաղթականը ռուսահպատակութիւնը ընդունելը դաւաճանութիւն համարեց իւր հարազատների նկատմամբ, որոնց վերջին մնաք բարեւաւր պիտի ասէր և թէ Տաճկահայկական Գատին, որ այնքան թանկ է իւր սրտին և որին նոյն այնքան զոհեր է տւել:

Այսպիսի սարսափելի պայմաններում՝ հայ գաղթականութիւնը առաջին օրերում որքան գլուխը կորցրեց, մի ձար գտնելու համար, որքան աչ ու այն կողմն ընկաւ դիւահարաւածի նման՝ նոյնքան և հոգու արիւնթիւն ցոյց տւեց իւր վերջնական վճռով, որ բացի իւր անւան պատիւ բերելուց՝ նաև յոյս է ներշնչւում թէ այդ ժողովուրդն իրաւունք ունի և պէտք է անպատճառ իւր փառաւոր ապագան և տեղն ունենայ, և թէ նրա այդ քայլերը պէտք է համակրութիւն գտնեն նաև այլ ժողովրդների և պետութիւնների կողմից:

«Թէև Պարսկաստանում և Ռուսաստանում մենք աւելի լաւ առօրեայ կեանք կ'ունենանք, եթէ հաղարու մի դժւարութիւնների յաղթելով՝ գաղթենք դէպի առաջինը կամ ընդունենք վերջինին հպատակելու առաջարկը, այսուամենայնիւ մեր բարոյական ապագան միշտ վտանգի մէջ է լինելու...»: (Աւրեմ), բոյրեր և եղբայրներ, դիմենք դէպի հոյ և սրի մէջ տապալու մեր հայրենիքը, այնտեղ է մեր պատմական անցեալը, ներկան և ցանկալի ապագան...: Գիմենք, եթէ մինչև անգամ մեր արիւնակիցների համբոյրների փոխարէն մեր շրթունքների վրայ կրենք քաղաքի թրի և սրի հարւածները, նրա ճենճերող հոյ մահաբեր ջերմութիւնը... դիմենք, այս է պահանջւում հարկւր հաղար ների արիւնը և մեր Գատը... դիմենք, մեզ են նայում մեր նահատակած հերոսների վրէժխնդրութեամբ լի աչքերը...: Վերջապէս, դիմենք դէպի հուրը և սուրը, և մեր առօրեայ ֆիզիքական քծուծ կեանքի պատճառով չվաճառենք մեր բարոյական ապագան, առժամանակեայ հանգստութիւն ունենալու համար...: Իւ այդ վնհ բաղձութիւնը՝ շատ սակաւ բացաւութեամբ — լցւած պարտականութեան զգացմունքով — կունակի վրայ առնելով իր թանկագին փառանքը, կրծքի վրայ՝ դալուկ փոքրիկներին՝ ամեն օր հաստատուն քայլերով դիմում է դէպի ռուստաճկական սահմանագծի անորոշութիւնը, գրպանում ունենալով սև փողեր միայն...: Ամեն երեկոյ լուում է նրա «ուռա, առա, ուռա» բացականչութիւնը երկաթուղու վագոնների միջից, երբ թիֆլիսի կայարանից շարժւում է գնացքը դէպի Կարս:

Արդեօք հայակեր Գերմանիան իւր համախոհների հետ այժմ էլ չի՞ յայտնել իր հիացումը մի այսպիսի հաստատակամութեան և քաղաքացիական քաջութեան առթիւ, որ երևան է բերում հայ գաղթականութիւնը ներկայ կրիտիքական մոմէնտում...: Արդեօք այժմ էլ չեն՞ կարմրիլ այնպիսի գրողների երեսները, որոնք ուխտել են զուր ջանքերով ապացուցանելու, թէ հայերը վաշխառու ազգ են:

Թող ցնցոտիաւոր մեր եղբայրների այս յանդուգն և գիտակցաբար արած քայլը փառաւոր ապտակ լինի մեր Գատի հակառակորդների անամօթ երեսին:

ԱՄԲԻ ԱՂԱՍԵԱՆ

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍԲ

Ստորև զետեղում ենք 94-96 թուականի կոտորածներից փախած հայ գաղթականների աղերսագիրք Փրանսիական հասարակապետութեան արտաքին գործերի պ. մինիստրին ուղղած: Մեծ Մարդասպանի սրից ազատուելով՝ այդ գաղթականներն ապաստան էին գտել Ռուսաստանում 7 տարի Սակայն վերջերս որոշեցին կրկին իրենց մայրենի երկիրը վերադառնալ՝ այն անխիղճ և ամարգի ուլտիմատում-ի (սպառնագիր) ազդեցութեան տակ, որ դրեց ուսու կառավարութիւնը՝ 10 օրուայ ընթացքում կամ ընդունել ուսուհաստակութիւն, «մեզ չանհներ» ի գասակարգը մտնելու ողորմելի վիճակն ընդունել, և կամ հեռանալ իւր հողից: Այսպիսի կրիտիքական բռնակէն իսկ հայ գաղթականը ցոյց տուեց իւր հոգոյ արիութիւնը, և աչքերը սևեռեց կրկին դէպի իւր արիւնաներկ հայրենիքը, լաւ համարելով արեան լճերում լողանալու սոսկալի վտանգին արժանանալ, քան թէ Գոլիցինի ու Պոբեդոնոսցեւի առաջարկած թունաւոր շարքերէն ճաշակել... և նա ճանապարհ ընկաւ դէպի իւր օջախը: Սակայն սահմանի վրայ պայթեց նրա գլխին մի բոլորովին նոր հարուած: Տաճիկ կառավարութիւնը ներս չընդունեց նրան, չնայած որ 7 տարի շարունակ հարկ ու տուրք է ստացել նրա արիւնով աշխատած կոպէկներից: Եւ, այսպէս, Ռուսաստան աղբիւր շարտեց քրիստոնեաների մի ամբողջ բազմութիւն՝ անցեալ տարուայ նրանց համար հաւաքած 50000 ուրբլին իւր գրպանը դնելով և տեղական թերթերին արգելելով հանգանակութիւն անել նրանց օգտին, այն Ռուսաստանը, որ Ս. Ստեփանոյի հաշտագրով Փոքր Ասիայի քրիստոնեաների վրայ խնամակալի դեր ստանձնելու յաւակնութիւնն ունեցաւ: Նա չբարեհաճեց Սուլթանին ստիպել՝ յետ վերցնելու իւր հպատակներին, «որովհետեւ նա Հայաստան է կամենում առանց Հայերի, որպէսզի Սլաւոններով բնակեցնեն»: Չէ որ Աբդուլ-Համիդն էլ այն է կամենում՝ Հայաստան առանց Հայերի, որպէսզի ազատուի, վերջապէս, դամազկեան սրի նման իւր գլխին կախուած Հայկական Հարցից... Եւ ձեռք ձեռքի տուած, գիշեր ու ցերեկ, առաջ են տանում իրանց «նուիրական» գործը երկու արժանաւոր բարեկամները՝ մէկը կոտորում, մարթում է, առանց պատժուելու, միւսը՝ ցինիքական ժպիտը երեսին՝ նորանոր հրահանգներ ու պատուէրներ է տալիս, ապագայ փառուն ծրագիրների ընդարձակ ասպարէզ որոճալով...:

Տեսնենք այժմ քրիստոնեաների անձեռնմխելի իրաւանց դարաւոր պաշտպան, ազատութիւն, հաւասարութիւն և եղբայրութիւն բարոզող հասարակապետական Փրանսիան ո՞նկն կը դնէ հաղարաւոր թշուառների աղաչանքին, թէ կը գերագասէ իւր զինակցի եսասիրական շահերը և թոյլ կը տայ, որ յուսահատութեան ծայրայեղ աստիճանում ընկնին սրա կամ նրա ամենակուլ որկորը...:

**ՆՈՐԻՆ ԳԵՐԱԶԱՆՑՈՒԹԵԱՆ
ՓՐԱՆՍԻԱՅԵՆ ՀՍՏՐԵԿԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ
ՈՐՏԵՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐԻ Պ. ՄԻՆԻՍՏՐԻՆ**

ՉԵՐԿ ԳԵՐԱԶԱՆՑՈՒԹԻՒՆ

Մենք, օսմանեան հպատակ թիւրքիայի հայերս, որ ստիպուած էինք գալթել 1894-1896 թուականի մեծ կոտորածների ժամանակ և ապաստան գտնել Ռուսաստանի հիւրընկալ հողի վրայ, թուով իբրև 40-50000

հոգի՝ ներկայ խնդրագրով աղերսում ենք Փրանսիական մեծ ազգի կառավարութեան, ինչպէս որ արդէն աղերսել ենք նորին Մեծութեան համայն Ռուսաց կայսեր, բարեհաճիլ մեզ օգնելու և հովանաւորելու մեր ներկայ սարսափելի և անտանելի վիճակի մէջ:

Մենք ոճրագործներ չենք, մենք ո՛չ մի ոճիր չենք գործել, այլ հարկադրուած էինք թողնել մեր մայրենի երկիրը՝ մղուած միմիայն կոտորածների երկիւղից և թշուառութիւնից:

Եթէր տարի շարունակ Ռուսաստանը մեզ հիւրընկալեց և ապաստան շնորհեց, միջոց տալով հայթայթելու մեր և Տաճկաստանում թողած մեր ընտանիքների պարէնը: Մեր երախտագիտութիւնը դէպի Նորին Մեծութիւն Նիկոլայ Բ-րդ կայսրը և Ռուսաց Տունը անհուն է: Մեր աշխատանքի արդիւնքով չենք յապաղել վճարելու օսմանեան կառավարութեան այն բոլոր հարկերը և տուրքերը, որոնցով ծանրաբեռնուած են եղել մեր ընտանիքները մեր բացակայութեան միջոցին:

Սակայն հասել է ժամը մեր մայրենի երկիրը վերադառնալու, որովհետեւ մենք չենք կարող օգտուել ուսու կառավարութեան վեհանձն առաջարկութիւնից, ընդունել ուսուհաստակութիւն, պատճառ որ Տաճկաստանում մնացած մեր ընտանիքները հնար չունին Ռուսաստանում մեզ հետ միանալու: Եւ, թողնելով ուսուհան բազմներն ու գիւղերը, ուր մենք ապաստան էինք գտել, հաւաքուել ենք այժմ ուսուտաճկական սահմանազխի վրայ, սակայն տաճկական կառավարութիւնը, որ եթէր տարի շարունակ ճանաչել է մեզ իբրև իւր հպատակներ և որին վճարել ենք մեր բոլոր հարկերը, մերժում և չէ թողնում կրկին մտնել մեր երկիրը: Չմեռը մերձենումէ և մեր կացութիւնը ամենաողբաւ է դառնում:

Հետեւաբար, ստիպուած ենք դիմել Փրանսիական հասարակապետութեան հովանաւորութեանը և աղերսել Փրանսիական կառավարութեան՝ յանուն մարդասիրութեան միջնորդել բարեհաճելու մեզ համար օսմանեան կառավարութեան առաջ, որպէսզի նա թոյլատրէ մեզ կրկին մտնել մեր մայրենի երկիրը, մեր ընտանիքների մօտ և թոյլ տայ մշակել մեր դաշտերն ու ու հողերը:

Ռուսաստանում ապաստանած և ուսուտաճկական սահմանազխում խմբուած տաճկահայերի ներկայացուցիչներ ու պատգամաւորներ.

(Հետեւումեն ստորագրութիւնները)

10—23 սեպտեմբերի. 1902,

Ռուս-տաճկական սահմանագլուխ:

ՎԵՐՋԱՊԷՍ

„Kölnische Zeitung“ ին հաղորդում են Ս. Պետերբուրգից հեռուեալը: «Հաւաստի աղբիւրներից լուր է պտտում, թէ Ս. Սինոդի աւագ պրոկուրոր Պոբեդոնոսցեւը՝ զոռոմեալ հասակը պատճառ բերելով՝ խնդրել է, որ պաշտօնից ազատ կացուցանեն իրան: Այսպիսի ընդունել է նրա խնդիրը: Պաշտօնական ծանուցում տեղի կունենայ նոր տարուն և այլն»: Եթէ ձշտուեց այս լուրը, մանաւանդ եթէ նրա հրաժարականը այսպէս թէ այնպէս կապ ունենայ վերջին ուսանողական և այլն դէպքերի, ուսաց ազատամիտ հոսանքի, այսպէս ասած, ալիքների երեսն ընկնելու հետ՝ այլ ժամանակ կարելի է յոյս ունենալ, որ Ռուսաստանի, ճնշման տակ հեծեծող ու տնրող այս միլիոնաւոր ժողովրդի համար ծագե-

լու է մի նոր արշարոյս ... Արքայական ասպարէզից ընդ միշտ կ'անհետանայ այն մարդը, որ 30 տարի շարունակ դաճապետի դեր է կատարել իւր հարազատ ժողովրդի վերաբերմամբ՝ սպանելով, արմատի մէջ խեղդամահ անելով ամեն մի ազատ միտք և ազատ գաղափար: 30 տարի... մի ժամանակաշրջան, որի ընթացքում ծայրայեղ ասիական մի յետ ընկած ժողովուրդը այսօր հրաշքներ է գործում քաղաքակրթութեան, լուսաւորութեան և արդիւնաբերութեան ասպարէզներում: Իսկ հզօր և ահեղ Ռուսաստանը, «սաղաթաղին» ի հարազատ ծնողը...

Պրեզիդենտները դատարարակ և ուսուցիչ է եղել թէ Աղէքսանդր Գ. և թէ ներկայ Նիկոլայ կայսերների արմատացնելով նրանց սրտերում այնպիսի թունաւոր սերմեր, որոնց արդիւնքը Սեբերիայի խորշերում կտրելի է տեսնել, տասնեակ հազարաւոր անմեղ, ամենաիայլուն մաքի և կորովի տէր անձանց՝ «քաղաքական յանցաւորներին» հեծեծանքը լսելիս... Գեռ չեն մուսուցուել ներկայ կայսեր գահակալութեան առաջին օրերը. դեռ ոչ մէկի յիշողութիւնից չեն ջնջուել այն վայրկեանները, երբ ամբողջ Ռուսաստանը սրտատրոփ և հաղիւ շունչ քաշելով՝ սպասում էր նոր, երիտասարդ կայսեր առաջին բարբառին, որով պիտի նուիրագործէր իւր գահը բարձրանալը և... երջանիկ ուղղութեան հիմքը գնէր: Գեռ այն ժամանակ կործւում էր, թէ, վերջապէս Աղէքսանդր Ազատարար կայսեր վերջին օրերից սկսած կործանիչ ռեակցիան պիտի ջախջախուէր, ոչնչանայ. նրա հզօր ներկայացուցիչ Պրեզիդենտները անյայտանալու է ասպարէզից, տեղի տալով աղատամիտ ուղղութեան, սակայն իւր արժանաւոր սանիկի, Նիկոլայ Բ. կայսեր հռչակաւոր պատգամը «բեզումնիա մէջտանիա» (անմիտ ցնորքներ), որ արտասանեց զեմաւոյնների ներկայացուցչութեան մասին՝ խորտակեց, շանթահար արեց հիասթափուած միլիոնաւոր ժողովրդին, ոչնչացրեց քաղաքակրթութեան և յառաջագիտութեան կենսատու մտքերով տոգորւողների վառվռուն յոյսերը... Եւ այս խօսքերի իսկական հեղինակը, երիտասարդ կայսեր բերանը այս թունաւոր խօսքերը գնողը, ամենակարող Պրեզիդենտները, կրկին մնաց 120 միլիոն ժողովրդի բախտի հետ խաղացողը՝ Նա մնաց և զարմանալի յամառութեամբ, յարատուութեամբ ու դաճապետի ստոնասրտութեամբ առաջ տարաւ իւր սիրած գործը՝ բանտի, կախաղանի և տաժանակիր աշխատանքի միջոցով: Աչ միանգամ ուսս ամենազնոյնի հասարակութեան բողոքը այնպէս պարզ ու բուռն չէ եղել, ինչպէս ուսանողական շարժումների ժամանակ, երբ նրա արժանաւոր «ձեռեր»ը, Բողոքելովները, Սիպիւրիները դիտապատ գետին էին գլորւում ուսուսանողի մահառիթ ատրճանակի զնտակի տակ: Պրեզիդենտները հաղիւ մազապուրծ եղաւ դէպի արտասահման և ազատուեց իւր արժանաւոր գործակիցներին վիճակին ենթարկուելուց: Սակայն մենք առայժմ բաւականանանք միմիայն այս համառօտ տեղեկութիւններով այս՝ որքան հաստատ, յամառ և յարատե գործող, նոյնքան և վնասակար դաճապետի մասին:

Վերջին տասնեակ տարիների Ռուսահայերի գլխին պայթած բոլոր աղէտները, կատաւորոթները, բոլորը սրա և իւր արժանաւոր արբանեակների՝ Գոլիցինի, Եանովսկու ձեռքի արդիւնքն են: Նա նոյնքան հզօր և յամառօրէն առաջ տարաւ, արիւնով և արտասուքով շարխած իւր հսկայական շինութիւնը, ուսացման՝ համաշխարհային

նութեան հրէշաւոր քաղաքականութիւնը, փորրիկ աղբութիւններին կլանելու գաղափարը: Եւ ահա՛ իրամ յետեից փակուեցան հարիւրաւոր հայ երկեսու ծխական դպրոցները, բարեգործական ընկերութիւնները և այլն և այլն. դառն արտասուքը աչքերին փողոց շարտուեցան տասնեակ հազար անմեղ մանուկներ. բացարձակ, օրը ցերեկով աւազակային յափշտակութեան մասնուեցան այդ դպրոցների միլիոնարէք կալուածները, հարբստութիւնները. աւազակային յափշտակութեան, որի նմանը աներևակայելի է ամենաբարբարոս ժողովրդի մէջ անգամ: Եւ նրա արմատացրած այլասեռ ումն, ձուլումն է, որ հսկայական քայլերով այժմ առաջ է տանում Ռուսահայաստանում հէնց, իրանց, հայ բուրժուազիայի և «արիստոկրատիայի» բարեխնամ աջակցութեամբ...:

Եւ եթէ մի ժամանակ Ելիզաւետա կայսրուհին, այս ամենաանբարոյական և ամենաանառակ թագուհի՛ր վեհապետուհին, ասում է մի պատմագիր, որի նմանը գոյութիւն է ունեցել երբ և է պատմութեան մէջ, 80000 անմեղ «քաղաքական» յանցաւորներով լցրեց Սեբերիայի սառնամանալից խորշերն ու ստորերկրայ խորխորատները, որքան հապա՛ կորովի և ամենաիայլուն մաքի տէր ուսու այլազգիներ են նոյն վիճակին արժանացել, հեծել և տնքացել, բանտի կախաղանի և տաժանելի աշխատութեան ենթարկուելով այս դաճապետի օրով...:

Ս. ՏԱՀԻՐԻԱՆ

Ն Ի Ի Ր Ա Տ Ի Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

Կուսակցութեանս զանձարանում շնորհակալութեամբ ըստացել են հետեւեալ զումարները:

- «ԲԱՆԻՈՐ», ՄԱՍՆԱԺԻՂԻՑ 200 ր.:
- «ՆԱԻԱՀԱՆԳԻՍ», Ի ՄԱՍՆԱԺԻՂԻՑ 50 ր. հետեւեալ 63 ր. 15 կ. կազմող նուիրատուների ցանկի հետ, որից 13 ր. 15 կ. մտում է նոյն Մանու. զանձարանում: Երիտասարդ Խոֆից՝ յամորի 2 ր., Կորտէ 2 ր., Վրէժ, Բազաւ, Բէճնաւ, յիւսաւ, Արծիւ 1 ր. 50-ական կ. Վեշապ 1 ր. 40 կ., Տրսիկոն, Անուշաւան. Արտաշէս, Ասլան, Կորիճ, Շահան, յաթայել, Դազախ 2-ական ր., Թշղիքէ 60 կ., Վահան, յուրմանդակ, Նազարէթ 50-ական կ. կ., յմբատ 40 կ., յուր, Աճապէր, Անդանիկ, Հարած, Արիւժ 20-ական կ., Վազր 10 կ.:
- Շղթայ Խոֆից՝ Բէճնաւ, Ֆոռման, Յոյակ 3-ական ր. Ֆարհադ-Յէկ, Հիւլէ, Վելէթ, Մուրճ, խինթ 1-ական ր., Դահից 2 ր. Փայլակ 2 ր. 50 կ., Կայծակ 2 ր. 50 կ., Վիթարի 1 ր. 50 կ., Շնորհալի 1 ր. 50 կ., Հեզիկ, Մարգի, շանդէպ, Բարիսցոռ, յիւսուցի 50-ական ծերուկ 25 կ., Մաժակ 25 կ., Վրէժ խմ.՝ Կոստիք 2 ր. Օձը 50 կ., Վակի 50 կ., Կրակ խմ.՝ Բազէ, Այայի-Բոզան, Ժրքնկատար 50-ական կ. Կայծակ խմ.՝ Մարուգէր, Խաւապարս, Թալարաւի, 50-ական կ., Մուշէր, Չթթը, Բրքալ, Մասիս 25-ական կ., Մկրատ 40 կ., Ռոստամ 15 կ., Կրքիթ 10 կ.:

«ՆՈՐ-ՆԱԻԱՀԱՆԳԻՍ», Ի ՄԱՍՆԱԺԻՂԻՑ 10 ր., նուիրել են՝ Մորիկ 2 ր., Խէչօ 2 ր., Գիճ 1 ր., Հուր 1 ր., Դեռն, 1 ր., Բաֆի 1 ր., Գայլ 2 ր., Մկրատ 1 ր. Ռմ 20 կ., Սորանից 1. 20 կ., տեղական ծախքերի յատկացում է:

ԵԻՊ...ԻՑ 20 անգլ. ոսկի:
 ԱՄԵՐ. ՆԱՀ. ՎԱՐՉ-ԻՑ 20 անգլ. ոսկի:
 ԼՕՆԳՈՆԻ ՀՆՉ. ՄԱՍՆԱԺԻՂԻՑ 1 ոսկի:
 նոյն Մանու.՝-ից քրօշիւրների վաճառումից զոյացած 5 շիւ:
 ԲՐԱՅԼԱՅԻ ՄԱՍՆԱԺԻՂԻ յատոււ Խոֆից 30 Ֆր. նուիրել են՝ Կարիւտ, Գրիթուր, Վեշապ 2-ական Ֆր., Չաւիկ ինչան Միլիթար, Մալգէ Բրսօ Անտոնիան, Պալթայ, Բարէտուն, Ասլան, Դապլան, Խեզար, Արծիւ, 1-ական Ֆր. իսկ 14 Ֆր. Մանու.՝-ի զանձարանից.

ՔԵՕՍԵՆՉԷԻ ՄՍՆԱԺԻՂԻ հանգանակած 234 Ֆր. 50 ա.:

Յօդուածներ, թղթակցութիւններ տեղեկութիւններ գրում ու մանդատ ուղարկել հետեւեալ հասցեով.
 M. Bellart 85 Peckham Rye
 London S. E. [Angleterre]

ՏՊԱՐԱՆ «ՀՆՉԱՀ» ԼՕՆՏՕՆ